

03+

Αυτές τις μέρες, πριν 97 χρόνια, οι απελπισμένοι Χριστιανοί πρόσφυγες στριμώχνονταν στην προκουμαία και στην αποβάθρα της Πούντας, προσπαθώντας απεγνωσμένα να βρουν τρόπο διαφυγής από την καμένη Σμύρνη. Η προθεσμία που είχε δώσει ο Νουρεντίν Πασάς για την απομάκρυνσή τους πλησίαζε στο τέλος της, και αν δεν κατάφερναν να φύγουν μέχρι τότε, τους περίμενε η εξορία στα βάθη της Ανατολής και η σχεδόν βέβαιη εξόντωση.

Το θέμα του βιβλίου μου όμως δεν είναι η φωτιά και η καταστροφή, αλλά η Σμύρνη όπως ήταν μερικούς μήνες πριν. Μια πόλη του ονείρου, που έγινε για μας η χαμένη πατρίδα του μύθου.

04

Η Σμύρνη υπήρξε μια μοναδική πόλη. Ήταν η εμπορική πύλη της Ανατολής, στέκοντας με το ένα πόδι στην Ανατολή και με το άλλο στη Δύση.

Ήταν η Γκιαούρ Σμύρνη, προπύργιο του ελληνισμού, με ελληνικό πληθυσμό μεγαλύτερο από την Αθήνα, αλλά παράλληλα και πολυπολιτισμική. Σ' αυτό το περιβάλλον, οι κοσμοπολίτικες ελληνικές κοινότητες, ενσωματώνοντας στοιχεία από άλλους λαούς και πολιτισμούς, έθρεψαν το δένδρο του οικουμενικού ελληνισμού.

Αυτή η ανεπανάληπτη πόλη λοιπόν παρουσιάζεται στο βιβλίο μου.

05

- Το δικό μου ενδιαφέρον μου για τα μικρασιατικά θέματα εκδηλώθηκε από πολύ νωρίς, με αφορμή τις διηγήσεις του παππού μου.
- Ο παππούς μου, Σταμάτης Χατζηγιάννης, γεννήθηκε στην Κάτω Παναγιά, το δυτικότερο χωριό της Μικράς Ασίας, απέναντι από τη Χίο.
- Έλαβε μέρος ως εθελοντής στη Μικρασιατική Εκστρατεία και πολλά χρόνια αργότερα κατέγραψε τα ενθυμήματά του από τον πόλεμο, αλλά και από τη ζωή στο χωριό του.
- Η πρώτη μου επαφή με τη Σμύρνη ήταν όταν την επισκέφτηκα το 1980 μαζί με τον παππού μου.

06

- Η ενασχόλησή μου με τα μικρασιατικά αναζωπυρώθηκε με αφορμή την επίσκεψη το 2008 στην Αθήνα του καπετάν Γιώργη Μηνιώτη, ενός μακρινού συγγενή μου από τη Χίο.
- Τότε άκουσα για πρώτη φορά για τα απομνημονεύματά του, σχετικά με τη δράση της οικογένειάς στον Β' ΠΠ κάτω από τις οδηγίες του Βρετανού υποπρωξένου στη Σμύρνη, Νοέλ Ρις.
- Με εντυπωσίασαν, και αποφάσισα να τα επιμεληθώ για να δημοσιευτούν, κάτι που τελικά έγινε πέρυσι, από τις εκδόσεις Άλφα-Πι της Χίου.

07

- Όμως ψάχνοντας για στοιχεία σχετικά με αυτά, ήρθα σε επαφή με μία ομάδα αποτελούμενη από απογόνους Λεβαντίνων, δηλαδή Δυτικοευρωπαίων με πολύχρονη παρουσία στην Ανατολή, και ιδιαίτερα στη Σμύρνη.
- Εκείνοι μου ζήτησαν να παρουσιάσω τα απομνημονεύματά του Μηνιώτη στο συνέδριό τους στη Σμύρνη το 2010.

08, 09

- Με την ευκαιρία του συνεδρίου, φίλοι Λεβαντίνοι με ξενάγησαν στη Σμύρνη. Επισκέφθηκα μεταξύ άλλων τον Άγιο Βουκόλο, που τότε ανακαινιζόταν, τον Άγιο Ιωάννη και αρκετές άλλες γειτονιές και μνημεία.
- Ομολογώ όμως ότι δεν είχα την παραμικρή ιδέα πού ακριβώς με τραβολογούσαν.

10

- Αποφάσισα να μάθω περισσότερα για τη Σμύρνη πριν την Καταστροφή, και ιδίως για την γεωγραφία της, αλλά και την ιστορία της.
- Προμηθεύτηκα λοιπόν μεταξύ άλλων ένα τουρκικό βιβλίο με παλιούς χάρτες.
- Εδώ δύο από αυτούς: ο ασφαλιστικός χάρτης Goad (1905) και ο χάρτης του Jacques Pervititch, σχεδιασμένος το 1923, αμέσως μετά τη φωτιά.

11

- Μεταφέροντας τον χάρτη του Pervititch πάνω στον σύγχρονο χάρτη της Σμύρνης, κατάλαβα ότι:
- Οι χάρτες αυτοί δεν ήταν ακριβώς χάρτες, αλλά μάλλον σχεδιαγράμματα ή πλάνα για συγκεκριμένη χρήση, π.χ. για τον προσδιορισμό των ασφαλίσεων, ή προς χρήση της πυροσβεστικής.
- Έπρεπε να υποστούν γεωμετρική διόρθωση για να ταιριάξουν.
- Τότε είχα την ιδέα ότι θα ήταν ίσως πιο εύκολο να σχεδιάσω ένα δικό μου χάρτη.

12

- Η πρώτη σχεδιαστική προσπάθεια ενός μικρού τμήματος της Σμύρνης σε μεγάλη ανάλυση ήταν αρκετά ικανοποιητική.
- Οι καμένες περιοχές όμως, όπου το σχέδιο της πόλης είχε αλλάξει τελείως, θα παρουσίαζαν πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες.

13

- Την ίδια περίπου εποχή σχεδίασα και έναν απλουστευμένο χάρτη, προορισμένο να συνοδεύσει μία περίληψη από τα απομνημονεύματα του παππού μου που ανέβηκε στο διαδίκτυο.
- Ο χάρτης αυτός συμπεριλήφθηκε έκτοτε σε διάφορα βιβλία τρίτων.

14

- Τα επόμενα χρόνια ασχολήθηκα με δύο άλλα project, το Λεξικό της Σμυρναϊκής διαλέκτου, που εκδόθηκε στα αγγλικά, στην Τουρκία το 2012, και στην Αμερική το 2013, και το δίτομο έργο «Η Προκουμαία της Σμύρνης» μαζί με τον Αχιλλέα Χατζηκωνσταντίνου, που χρειάστηκε 6 χρόνια για να ολοκληρωθεί και εκδόθηκε τελικά πέρυσι.
- Για το τελευταίο χρειάστηκε να μελετήσουμε διάφορες πηγές, όπως βιβλία, μαρτυρίες και εφημερίδες της εποχής.
- Επίσης συγκεντρώσαμε πολύ υλικό:

15

- Φωτογραφίες σε υψηλή ανάλυση,

16

- Εμπορικούς οδηγούς της Σμύρνης πριν το 1922,

17

- Χάρτες διαφόρων εποχών,

18

- Καθώς και αεροφωτογραφίες της Σμύρνης, πριν και μετά τη φωτιά.

19

- Παράλληλα με τα άλλα projects, ο χάρτης εξελισσόταν σιγά-σιγά, καθώς ενσωμάτων τα στοιχεία που είχα συγκεντρώσει.

20

- Τότε, δέχτηκα μια πρόταση από τη Μαριάννα Μαστροσταμάτη να φτιάξουμε έναν ακόμα χάρτη, άλλου τύπου όμως.
- Όχι της Σμύρνης όπως ήταν πριν το 1922, αλλά όπως είναι σήμερα, με σημειωμένες όμως πάνω του τις θέσεις των ιστορικών μνημείων, υφιστάμενων και χαμένων.
- Το αποτέλεσμα είναι αυτό που βλέπετε: ένας χάρτης χρήσιμος στον τουρίστα της Ιζμίρ του σήμερα, και κατά κάποιον τρόπο συμπληρωματικός του τελευταίου μου βιβλίου, του Περιηγητικού Οδηγού.

21

- Στις αρχές του 2019, μετά την έκδοση της Προκυμαίας, κατάφερα να ολοκληρώσω επιτέλους τον χάρτη της παλιάς Σμύρνης.
- Όμως σκέφτηκα ότι αντί να τον δημοσιεύσω ως έχει, θα μπορούσα να τον παρουσιάσω με τη μορφή ενός ταξιδιωτικού οδηγού, για τον περιηγητή του τότε αλλά και για τον τουρίστα του σήμερα.

22

- Επέστρεψα λοιπόν στις γραπτές πηγές, για να συμπληρώσω τις πληροφορίες που είχα από εφημερίδες εποχής, εμπορικούς οδηγούς κ.λπ.
- Μελέτησα βιβλία Ελλήνων και ξένων, για να συγκεντρώσω πληροφορίες όχι μόνο για την ελληνική Σμύρνη, αλλά και για τη Σμύρνη των Τούρκων, των Εβραίων, των Αρμενίων και των Λεβαντίνων.

23

- Στο βιβλίο, αρχικά υπάρχουν κάποιες γενικές πληροφορίες για τη Σμύρνη.
- Στη συνέχεια, η Σμύρνη παρουσιάζεται ανά συνοικία, όπως εδώ η Μπέλλα Βίστα.
- Για κάθε συνοικία, αριστερά υπάρχει ο χάρτης της, με τους δρόμους, τους ναούς, τα σχολεία κ.ά.
- Στην επόμενη ή στις επόμενες σελίδες παρουσιάζονται όσες πληροφορίες κατάφερα να συγκεντρώσω για τη συνοικία αυτή, καθώς και σχετικές φωτογραφίες.

24

- Μετά την κεντρική Σμύρνη, παρουσιάζονται σε ειδικό κεφάλαιο τα προάστια και τα γύρω χωριά, όπως το Κορδελιό, ο Μπουρνόβας, ο Μπουτζάς, το Σεβδίκιοϊ κ.λπ.
- Τέλος, ακολουθούν τα ευρετήρια,
- καθώς και ένα κεφάλαιο, που κανονικά δεν θα υπήρχε σε έναν πραγματικό ταξιδιωτικό οδηγό δημοσιευμένο το 1922, στο οποίο κεφάλαιο εξιστορείται συνοπτικά η μοίρα των χριστιανικών κυρίως μνημείων της Σμύρνης μετά την Καταστροφή του 1922.

24+1

Θα σας διαβάσω τώρα δύο αποσπάσματα σχετικά με τη Σμύρνη, από τα αδημοσίευτα απομνημονεύματα του παππού μου. Το πρώτο αναφέρεται στην άφιξή του στην πόλη:

«Αρμενίζαμε όλη νύχτα, και την επόμενη, 1η του νέου έτους 1920, με το ξημέρωμα, αφήναμε πίσω μας τα Βουρλά με τα ξακουστά παλικάρια τους. Παρακάτω, αφού περάσαμε το εξωτερικό φρούριο της Σμύρνης, το Εξώκαστρο, άρχισαν να παρελαύνουν μπροστά μας τα νότια προάστια της Σμύρνης, το Κοκάργιαλι, το Γκιόζτεπε, η Καραντίνα, το Καρατάσι.

24+2

Λίγη ώρα αργότερα αντικρίζαμε για πρώτη φορά τη Νύμφη της Ιωνίας, τη χιλιοτραγουδισμένη Σμύρνη. Δεξιά στην προκυμαία, προς το Διοικητήριο, είδαμε το εντυπωσιακό Κουμέρκι – το Τελωνείο – και ένα μικρό λιμάνι. Κι ακόμα, στο βάθος, το στεφάνωμα της ξακουστής πόλης, το φρούριο Κατιφέ Καλέ, και στα πόδια του οι απάνω μαχαλάδες, που έπεφταν προς τη θάλασσα. Πιο πάνω απ' το λιμάνι άρχιζαν τα αρχοντικά της αφρόκρεμας της Σμύρνης

24+3

Παίρνοντας τη στροφή στο ακρωτήριο της Πούντας μας περίμενε ένα θέαμα ανεπανάληπτο, τα φημισμένα ακρογιάλια του Κόλπου της Σμύρνης. Αριστερά φάνηκε το Κορδελιό με την υπέροχη προκυμαία, τη χρυσή αμμουδιά του και τις βίλες των πλούσιων Σμυρνίων και των Τούρκων πασάδων, που έφταναν μέχρι του Παππά τη Σκάλα. Οι βίλες αυτές είχαν όλες ιδιόκτητες ξύλινες εξέδρες για τα μπάνια που εκτείνονταν ως μέσα στη θάλασσα, με καμπίνες για ν' αλλάζουν στην άκρη. Πιο δεξιά, στον μυχό του, ο κόλπος πλησίαζε στον Μπορνόβα, με τις πανέμορφες κοπέλες και κυράδες.

24+4

Πριν περάσει πολλή ώρα το πλοίο μας πλεύριζε στην πρόχειρη προβλήτα της Πούντας, όπου σε μια ξύλινη εξέδρα άραζαν και ξεφόρτωναν τα φορτηγά πλοία. Μόλις έδεσε το πλοίο άρχισε αμέσως η αποβίβαση, πρώτα των κτηνών και κατόπιν των ανδρών. Ανάμεσά τους, από τους πρώτους, ήμουν κι εγώ.

Δεν είχα προλάβει να κατεβώ καλά-καλά και μου ανέθεσαν μιαν αγγαρεία. Γνώριζαν ότι καταγόμουν από την περιφέρεια Σμύρνης, και θα πίστευαν μάλλον ότι ήμουν από τη Σμύρνη την ίδια, και άρα θα ήξερα την πόλη. Εγώ όμως την έβλεπα για πρώτη φορά, και ούτε τούρκικα ήξερα καθόλου. Στο χωριό μου, την Κάτω Παναγιά, δεν είχαμε καθόλου Τούρκους, ούτε είχε ποτέ γεννηθεί Τούρκος εκεί. Στη Σμύρνη πάντως αποδείχτηκε ότι τα τούρκικα δεν ήταν καθόλου απαραίτητα, αφού εδώ ζούσαν τόσοι πολλοί Έλληνες, ώστε οι Τούρκοι να την αποκαλούν Γκιαούρ Σμύρνη.

Μου έδωσαν λοιπόν ένα κάρο με δύο άνδρες, και έναν αξιωματικό για συνοδεία. Σκοπός της αποστολής μας ήταν να προμηθευτούμε κρέας και ψωμί για τους άνδρες. Βγήκαμε λοιπόν με το κάρο γυρνώντας φούρνους και κρεοπωλεία και συγκεντρώνοντας ό,τι βρίσκαμε. Στο μεταξύ ο καιρός χάλασε, άρχισε να βρέχει του καλού καιρού, και φυσικά γίναμε μούσκεμα. Όταν μαζέψαμε αρκετά, γυρίσαμε στην Πούντα, κοντά στον Άγιο Γιάννη του Παροξυμού, όπως τον έλεγαν οι Σμυρνιές, που πίστευαν ότι θεράπευε την ελονοσία. Εκεί, σε μιαν αλάνα που υπήρχε δεξιά, προς το τέλος της λεωφόρου που ξεκινούσε απ' το λιμάνι, είχαν καταυλιστεί οι πυροβολαρχίες, έχοντας ξεφορτώσει τα κτήνη και μέρος του υλικού. Νομίζω ότι η συνοικία λεγόταν Χιώτικα και, όπως έμαθα, στο βάθος του δρόμου βρίσκονταν οι οίκοι ανοχής.

Όσο έλειπα, η βροχή είχε σχεδόν μετατρέψει τον καταυλισμό σε τέλμα.

Αφού παρέδωσα τα συγκεντρωμένα τρόφιμα στον σιτιστή, κοίταξα να καταφύγω σε κάποιο φιλικό αντίσκηνο, να βγάλω από πάνω μου το χιτώνιο για να στεγνώσει. Πηγαίνοντας προς τα εκεί, μες στη νεροποντή, αντίκρισα κάτι που με συγκλόνησε κι έκανε την καρδιά μου να λαχταρίσει: τρεις Σμυρνιοπούλες σαν τα κρύα νερά, κρατώντας σκεπασμένα πανέρια και αψηφώντας την κατακλυσμιαία βροχή, που τις είχε κυριολεκτικά μουσκέψει, γύριζαν τ' αντίσκηνα μοιράζοντας γλυκά και κουλούρια σμυρναίικα, θέλοντας να προσφέρουν στους φαντάρους λίγη οικογενειακή θαλπωρή.

Παίρναμε όλοι με συγκίνηση απ' τα τρυφερά τους χεράκια τα γλυκά, που μας θύμιζαν τα σπίτια μας, γιορτινά και χαρούμενα λόγω της ημέρας, αλλά και τόσο μακρινά. Μας παρηγορούσε όμως η σκέψη ότι την οικογενειακή ζεστασιά που αποστερούμαστε, την προσφέραμε για το μεγαλείο της Πατρίδας...»

24+5

Το δεύτερο περιστατικό που θα σας διαβάσω αφορά μια βόλτα του παππού μου στο πιο φημισμένο ίσως από τα προάστια της Σμύρνης, το Κορδελιό:

«Εκεί κοντά ήταν και η αποβάθρα απ' όπου ξεκινούσε το βαποράκι που εκτελούσε τη συγκοινωνία Σμύρνης-Κορδελιού. Σκέφτηκα λοιπόν ότι εφ' όσον είχα αρκετό καιρό μπροστά μου, θα ήταν ίσως η μοναδική μου ευκαιρία να επισκεφτώ το Κορδελιό, το Καρσί Γιακά όπως το έλεγαν οι Τούρκοι, για να δω την οικογένεια Κώστα Κοτζιά. Τους είχα γνωρίσει όταν τους είχα περιποιηθεί στην Αθήνα ως υπάλληλος του «Ξενοδοχείου Αγγλίας», όπου φιλοξενούνταν ο Κοτζιάς και οι δύο κόρες του μετά τον διωγμό του 1914. Οι τελευταίες, δύο υπέροχες καλλονές της εποχής εκείνης, είχαν νυμφευθεί στην Αθήνα, η πρώτη τον ηρωικό πλοίαρχο Νικόλαο Βότση, τορπιλιστή του τουρκικού θωρηκτού «Φετχί Μπουλέν» στον Θερμαϊκό το 1912, και η δεύτερη έναν άλλο πλοίαρχο ονόματι Μπούμπουλη, της γνωστής οικογενείας των Σπετσών.

Πήγα λοιπόν στην αποβάθρα και επιβιβάστηκα στο βαποράκι για το Κορδελιό, χωρίς διατυπώσεις και χωρίς εισιτήριο, ως στρατιώτης που ήμουν. Δεν είχε πολλούς επιβάτες, ίσως λόγω της ώρας, γιατί ήταν περίπου δέκα και οι εργαζόμενοι μάλλον μετακινούνταν νωρίτερα. Στο κατάστρωμα **υπήρχαν** κάποιοι λίγοι επιβάτες, μέσα όμως δύο πολίτες μόνο, προς το βάθος του σαλονιού, και σ' ένα καναπέ μια Τουρκάλα χανούμ.

Κάθισα στον απέναντι καναπέ. Η χανούμισσα φαινόταν αρκετά περιποιημένη και από ανώτερη κοινωνική τάξη, αφού δεν ήταν καλυμμένη με το μαύρο φόρεμα και τον φερετζέ, όπως όλες οι Τουρκάλες των λαϊκών τάξεων. Φορούσε ένα φόρεμα μεταξωτό «Crêpe De Chine» χρώματος μοβ μενεξεδί ανοικτού, ομοιόχρωμο φερετζέ, ωραία πασουμάκια και χρυσαφικά στα χέρια. Ήταν και λίγο θρεμμένη, αφού τότε η μόδα ήθελε τις γυναίκες παχουλές. Παρακάτω καθόταν μια δεύτερη Τουρκάλα, ίσως συνοδός της, ντυμένη στα μαύρα ως συνήθως, και πιο ηλικιωμένη όπως φαινόταν απ' τις κινήσεις της.

Σε λίγο το βαποράκι ξεκίνησε και βγήκε απ' το λιμάνι. Εγώ κοίταζα συνεχώς προς το μέρος της χανούμισσας, αλλά και αυτή με παρακολουθούσε με τα μάτια της, που δεν τα σκέπαζε όσο έπρεπε η καλύπτρα και ο φερετζές.

Τότε, ώ του θαύματος, η απέναντί μου χανούμ ανέβασε για λίγο την καλύπτρα της και αντίκρισα, τ' ομολογώ, ένα απ' τα πιο εξαίσια πλάσματα που έχω δει στη ζωή μου: ένας ήλιος φωτεινός έφεξε μπροστά μου, ένα πρόσωπο αγγελικό που έλαμπε από ομορφιά και συμμετρία, δύο μάγουλα τριανταφυλλένια, ένα σύνολο αιθέριου πλάσματος που θα δυσκολευόταν να το περιγράψει και ο καλύτερος ποιητής! Δυο μαύρα μάτια που έκαιγαν σαν φωτιά καρφώθηκαν στα δικά μου, και δεν μπορούσα να ξεκολλήσω το βλέμμα μου από πάνω τους. Μου φάνηκε μάλιστα πως μου χαμογέλασε...

Έπειτα η χανούμ κατέβασε πάλι την καλύπτρα για να μην τη δει η άλλη Τουρκάλα, κι εγώ νόμισα πως έσβησε ο ήλιος... Είχα μείνει άφωνος...

Για την επόμενη μισή ώρα, ώσπου να φτάσει το βαποράκι στην αποβάθρα του Κορδελιού, δεν έπαψα να την κοιτάζω...

24+6

Βγήκαμε από το βαποράκι και η χανούμ προχώρησε μπροστά, κι εγώ στο κατόπι της. Εκείνη γύρισε μερικές φορές να κοιτάξει πίσω της, κι εγώ σκεφτόμουν αν έπρεπε να την ακολουθήσω ως το τέλος. Τι να ήθελε άραγε από μένα; Δεν ήμουν παρά ένας κακοντυμένος στρατιώτης, απεριποίητος, ίσως και λίγο αξύριστος.

Φτάσαμε στο σημείο που χωρίζονταν οι δρόμοι μας. Ήθελα πολύ να την ακολουθήσω, όμως από τη μία το γεγονός ότι έπεσε στην αντίληψή μου ένας αράπης γίγαντας, πιθανόν ευνούχος, που την παρακολουθούσε από μακριά, κι από την άλλη το ότι φοβόμουν κάποια παγίδα, με έκαναν να εγκαταλείψω κάθε τέτοια ιδέα. Είχα διαβάσει σε μυθιστορήματα, για τις οδαλίσκες που παρέσυραν νέους στα χαρέμια και, αφού τους ξεζουμούσαν, τους σκότωναν, τους έβαζαν σε σάκους με πέτρες για να μη βγουν στην επιφάνεια και τους πετούσαν στον Βόσπορο. Εγώ δεν ήμουν για τέτοιες δουλειές, είχα άλλο σκοπό να εκπληρώσω, όχι να γλεντήσω λίγο και μετά να χαθώ...

Μεθυσμένος αλλά και φοβισμένος τράβηξα λοιπόν τον δρόμο μου. Ρώτησα κάποιον πού είναι το σπίτι του Κοτζιά, κι αυτός μου είπε, «Προτού φτάσεις στου Παππά τη Σκάλα, και πριν τελειώσουν τα σπίτια, θα το δεις.»

24+7

Πράγματι, το μέγαρο Κοτζιά ήταν το ωραιότερο και μεγαλύτερο σπίτι, ένα τριώροφο παλάτι. Οι σοφίτες στο πάνω μέρος, που έμοιαζαν με πυργίσκους, ήταν σκεπασμένες με μέταλλο αντί για κεραμίδια. Μια πελώρια σιδερένια πόρτα περιέκλειε έναν απέραντο και ωραιότατο κήπο με πολλά λουλούδια. Απέναντι δε, υπήρχε μία ξύλινη εξέδρα που εισχωρούσε στη θάλασσα, με ένα μεγάλο κιόσκι στην άκρη της για να ετοιμάζονται για το μπάνιο.

24+8

Το παλατάκι αυτό ήταν τόσο σπουδαίο, ώστε και ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος, όταν επισκέφτηκε αργότερα τη Σμύρνη, εκεί φιλοξενήθηκε.

Χτύπησα το κουδούνι και μου άνοιξε η καμαριέρα τους η Αλεξάνδρα, που την ήξερα απ' την Αθήνα. Με οδήγησε στον πρώτο όροφο, όπου σε λίγο ήρθαν και τα κορίτσια, που με υποδέχτηκαν εγκάρδια και μου πρότειναν να μείνω για φαγητό. Τις ευχαρίστησα, όμως τους είπα ότι είχα δουλειές και δεν γινόταν να μείνω πολύ. Μου πρόσφεραν λοιπόν γλυκά και ποτά, σερβιρισμένα από την Αλεξάνδρα. Έτσι πέρασα το πρωινό μου, και κατόπιν πήγα στην αποβάθρα, πήρα πάλι το βαποράκι και ξαναγύρισα στη Σμύρνη.»

Αυτά ήταν τα δύο αποσπάσματα από τα πολύ ενδιαφέροντα απομνημονεύματα του παππού μου. Ελπίζω σύντομα να καταφέρω να δημοσιεύσω.

25

Κλείνοντας, με το τελευταίο μου βιβλίο, τον Περιηγητικό Οδηγό της Σμύρνης, σας καλώ να περπατήσουμε στην πόλη των τότε Σμυρνιών, των παππούδων μας για πολλούς από εμάς, να διαβούμε τους δρόμους που περπάτησαν εκείνοι, και να επισκεφτούμε τα μέρη όπου σύχναζαν οι Έλληνες και οι υπόλοιποι κάτοικοι της Σμύρνης.